

Rahvusliku arengu loogika

Küsinud ENE HION,
vastanud KLARA HALLIK

Esikaane juurde

Need, kes valimiste ajal sinu poolt hääletasid, teadsid, et rahvasaadikute kongress vajab Klara Hallikut. Kuid avalikkusele oli üllatuseks, et sinu eriala — rahvusküsimus — kujuneb N. Liidu poliitilise elu sõlmküsimuseks.

Rahvusprobleemidest arusaamine on meie ühiskonnas sõltunud mitmesugustest teguritest. Arvestades seniseid tavaid ei oldud üldse harjutud tegelikest rahvussuhetest avalikult rääkima. Väikerahvad, kes on pidevalt tunda saanud keskviimu ebaõiglust, on oma mured endas hoidnud. Poliitilisest elust oli rahvusküsimus aastakümneteks täielikult välja lülitatud. Rahvusprobleemidel lihtsalt ei lastud käivituda. Seda tingis riiklik korraldus, mis rahvusvabariikide ja muude rahvuslike moodustiste iseseisvust ei tunnistanud. Oli loodud kujutelm, et rahvusprobleeme N. Liidus ei eksisteeri, et need lakkasid selles liidus olemast juba kahekümne aastate lõpul.

Partei XVI kongressi ajaks (1930) oli rahvuslik temaatika täielikult poliitiseeritud. Rahvuslik jaotati ära kahe tasapinna vahel. Üks tasapind seondati parteisisese võitlusega. Seda tasandit nimetati šovinismiks. Rahvusprobleemid, mis selle nimetuse alla ei mahtunud, kuulusid teise tasapinda, mida nimetati kodanlikuks natsionalismiks. Kultiveeriti ainult eitavat suhtumist rahvuslikesse prob-

leemidesse, need olid igal juhul ainult reaktsioonilise tähendusega. Rahvuslikkus tähendas ebameeldivusi ja häireid. Nii sündis ideoloogiline stamp. Enesekaitseinstinkt keelas rahvustevaheliste suhetega tegelemise.

Peksuga naljalt ei harjuta. Kuid kui pektakse aastakümneid, siis õpib peksupoiss oma tundeid sordiini all hoidma.

Võib oletada, et võimule tulles ei teadnud Mihhail Gorbatšov rahvusprobleemide olemusest kuigi palju. Ta oli elanud ja tegutsenud ühe rahvusega keskkonnas.

Olen selle üle mõelnud. Kui toimus poliitilise võimu vahetus, jälgisin hoolikalt Gorbatšovi kõnesid, eriti tema seisukohti rahvusküsimuses. Mind hämmastas, et Gorbatšovi sõnavõttudes kuni partei XIX konverentsini, juhul, kui ta üldse puudutas rahvuspoliitikat, ei olnud selles osas ühtegi uut ideed. Isegi tema sõnavara rahvuspoliitika vallas kordas kõike, mida varem oli kasutatud. Ühiskonnale vajalik realistlik rahvuspoliitika parteil tegelikult puudus. Seletan seda poliitilise traditsiooniga, ideoloogilise stereotüübiga, mille najal praegune ja eelmine ühiskonnategelaste põlvkond on kujunenud.

Rahvusküsimuste plahvatuslik esiletulek on šokeerinud vist peaaegu kõiki meie juhte. Nad ei olnud selleks plahvatuses valmis.

Millal sa ise jõudsid äratundmisele, et rahvusküsimused paratamatult te-ravnevad?

Arvan, et tajusin seda selgesti Eesti kogemuse najal 1988. aasta suvel. Õieti juba mullu veebruaris hakkas selguma, et ühiskondlikud protsessid liiguvad rahvusliku ärkamise suunas, seda tugevalt, mida püüdlikumalt keskviim mõõda püüdis vaadata.

Rahvuslikud probleemid on alati seotud ühiskonna üldise arengu loogikaga. Rahvuslikud protsessid on enamikus isereguleeruvad. Isereguleeruvast vastuolu administratiivse süsteemiga purustas N. Liidu rahvaste arengu mehhanismid kultuuri, sotsiaalse olustiku ja isegi poliitika valdkonnas.

Õieti on rahvusprobleemi olemus selles, kuidas saadakse aru ühiskondlike suhete subjektidest.

Kas seda võiks sõnastada nii — keda ikkagi pidada ajaloo tegijaks?

Jah. Kas ajalugu teevad klassid, rahvad või põlvkonnad? Meie häda on olnud selles, et oleme püüdnud taandada ajalugu ja arengut ühele subjektile, süsteemile, ideele. Aga ühiskond ei saa areneda ühemõõtmeliselt. Klass, rahvas, «elanikkond», mehed ja naised, vanad ja noored — nad kõik kokku on ühiskond. Kui mõni lüli vägivaldselt välja jäetakse, hak-

kab süsteem lonkama. Eriti välja lülitatakse nii oluline ühiskonna kollektiivne liige nagu rahvas, on ühiskonnas lõhutud üks tema tähtsamaid arengumehhanisme.

Nii avameelset kõnelust rahvussuhetest nagu rahvasaadikute kongressil ei ole meie riigis minu mäletamist mööda varem kunagi olnud. Hakkas ilmema ka vaade-

nia — Aserbaidžaanisuhetes on tegu ka ohutundega, mida põhjustab nende rahvaste erinev demograafiline olukord. Muhameedlaste juurdetuleku on palju kiirem kui kristlaste oma. Sellest pole kombeks rääkida, kuid mitu meetrit raputab demograafia nii aserbaidžaanlaste kui ka armeenlaste eneseisadust ja kultuuri.

Rahvasaadikute kongressil Moskvus.

Suvi 1989.

te erinevus — spekter on väga lai. Alates suurriiklikust deržavaa-politikast kuni väiklase rahvusliku solymiseni (meid represseeriti rohkem!). Kongressil avanes kogu maailmale rahvusprobleemide panorama. Selle mõõtmatus oli enamikule rahvasaadikutest vapustav üllatus.

Kompleksselt N. Liidu rahvusprobleeme arutama asutud veel ei ole. Kuid rahvusküsimus on tõusnud esile kõikvõimalike küsimuste arutamisel ülemnõukogus, tema komisjonides ja komiteedes. Lootust annab asjaolu, et räägitud sõnavõttud rahvusprobleemide kohta, mis kongressil leidsid toetust, on nüüdseks aplausist ilma jäänud. On jahenenud suhtumine äärmustesse. Me liigume mööda teed, mis mõne aja pärast võiks meid vahest tõesti välja tuua rahvussuhete rahuliku arutamise juurde.

Kas on üldse võimalik rahulikult lahendada näiteks Karabahhi probleemi?

Lahendada nõnda, et kõik oleksid rahul, praegu enam võimalik ei ole. Rahuliku lahendamise võimalused on mööda lastud.

Sellel väikesel maalapil on nagu laboratooriumis nähtavale tulnud kõik hädad, mis meil rahvussuhetes on. Ja ka need, mis veel ees ootavad. Karabahhis ei võimalda konflikti kultuuride erinevus. Erinevus mitte selles mõttes, et üks kultuur oleks parem kui teine. Pean silmas erinevust, mida põhjustab religioosne taust ja traditsioonide omapära. Armee-

Kas mõnda sarvi lüüdnud rahvusküsimust lahti harutades suudab sa välistada isiklikke sümpaatiaid? Naielele on see küllaltki raske.

Mu kogemas on väike, aga tahan toota, et ma suudan vabalt teha, millest on rahvuslikud nõudmused tingitud rahvale osaks saanud ebaõiglusest, millest tajudes. Ühtede rahvastele pole kapriisid või ühe külgsus iseloomulikud kui teistele rahvastele. Loodan, et suudan olla objektiiivne.

Ebaõiglust, mis on saanud osaks üksik- inimestele, võib hüvitada. Indiviid võib rehabiliteerida. Isegi posttraumatselt võib üksikisiku väärikuse taastada. Rahvuslik ülekohus ja ebaõiglus sisaldavad aga nüisuguseid tundeid ja mälestusi, mida taastoodetakse järgnevatel põlvkondades. Rahvuse mälu ulatub kaugele. Mälu võib olla mõndagi ebaõiglast, kuid olematuks seda teha ei saa. Veel tuleb väga arvestada asjaolu, et objektiiivselt suurte ja väikeste rahvaste eluline potentsiaal on erinev. Tahtes olla demokraat, tuleb suuta asuda nõrgema poolele, kaitsta seda, kes on väiksem.

Oleme jõudnud Eesti juurde — kes on meie rahvastikus kaitses vajav vähemus?

Rahvusvähemust on alati olnud keeruline määratleda. Lenin on sellele juhtinud tähelepanu oma poliitilises testamendis. Selgesti kõneldi rahvusvähemustest ka 1921. aastal partei X kongressil. Ajalooline analoogia lubab tõmmata paralleele kahekümnendate aastate alguse ja kaheksakümnendate aastate lõpe vahel.

